

An aerial photograph of a village nestled in a valley. A river flows through the center of the village. The surrounding hills are covered in dense green forest. The buildings are small and clustered together.

Tørkop

*Mest historie,
men også noen historier
fra 400 års utvikling
av stedet Tørkop på
Drammensfjordens
vestside*

Nesbygda Historielag

Etter å ha vokst opp på Tørkop, og arbeidet der mesteparten av mitt voksne liv, måtte jeg bli over 50 år før jeg begynte å bli nysjerrig på hvorfor Tørkop var blitt slik stedet var, og fremdeles er, litt spesiell i forhold til de andre stedene langs fjorden mellom Drammen og Svelvik. Denne gravingen i gammelt materiale har resultert i at jeg har fått et klarere bilde av årsakene til at Tørkop er blitt et litt annerledes sted i Nesbygda samtidig som jeg er blitt litt bedre kjent med mine egne røtter.

Man har lett for å tenke at det som skjer nå, altså i ens eget liv er uinteressant i historisk sammenheng, og glemmer at dette er neste generasjons historie. Slik tenkte også våre forfedre, og det er derfor lite som er nedtegnet om utviklingen på Tørkop både i gamle dager og i mer moderne tid.

Jeg har samlet endel Tørkophistorie i dette heftet, og spedd på med noe av egne tanker og betraktninger. Noe er fakta og noe egne utdypinger av fakta. Jeg tror imidlertid at det jeg har brukt noen år på å grave frem også kan ha litt interesse for andre.

Sagleiva 2004

Vidar Olsen

Tørkop, litt mer enn en holdeplass på Svelvikruta

På vestsiden av Drammensfjorden, ganske nøyaktig midt mellom Svelvik og Drammen sentrum ligger Tørkop. I utstrekning langs fjorden dreier det seg om en strekning på mindre enn 300 meter, mellom Verven på vestsiden og Bråten i øst. En smal stripe mellom fjorden og den bakenforliggende åsen. Med dagens veistandard og

hastighet har man passert Tørkop på under et minutt. For de fleste som kjører forbi er det vel «Gipsen» som registreres, det store fabrikkanlegget som opp-tar det meste av Tørkops utstrekning langs fjorden.

Tørkop ligger helt nord i det som tidligere var Strømm kommune, på grensen til Skoger, engang den nordre kommunen i Vestfold.

På 1960 tallet ble imidlertid Skoger lagt inn under Drammen, og den gamle kommunegrensen mellom Skoger og Strømm ble ny fylkesgrense.

Omtrent samtidig ble de to kommunene Strømm og Svelvik slått sammen.

Vestsiden av fjorden, mellom Drammen og Svelvik består for det meste av åser og skog ispedd endel jordbruksarealer, i grunnen et ganske tungt landskap, ikke minst ved Tørkop hvor åsene så og si går rett i fjorden.

Noe jordbruk av betydning kan det aldri ha vært mulig å drive på

Tørkop sett fra fjorden på 1940 tallet, Bildet er antagelig tatt fra Juno som hadde anløp til Tørkop Brygge.

Tørkop, selv om det helt frem til 1960 tallet ble drevet småbruk både i Sagkleiva og Dambråten. Bær og frukt var hovedproduktene, og det er ikke få

kasser med moreller som har funnet veien fra Sagkleiva til torget i Drammen opp gjennom tidene. Vestsiden av Drammensfjorden egners seg ypperlig for morelldyrking, et Minihardanger på Østlandet kanskje.

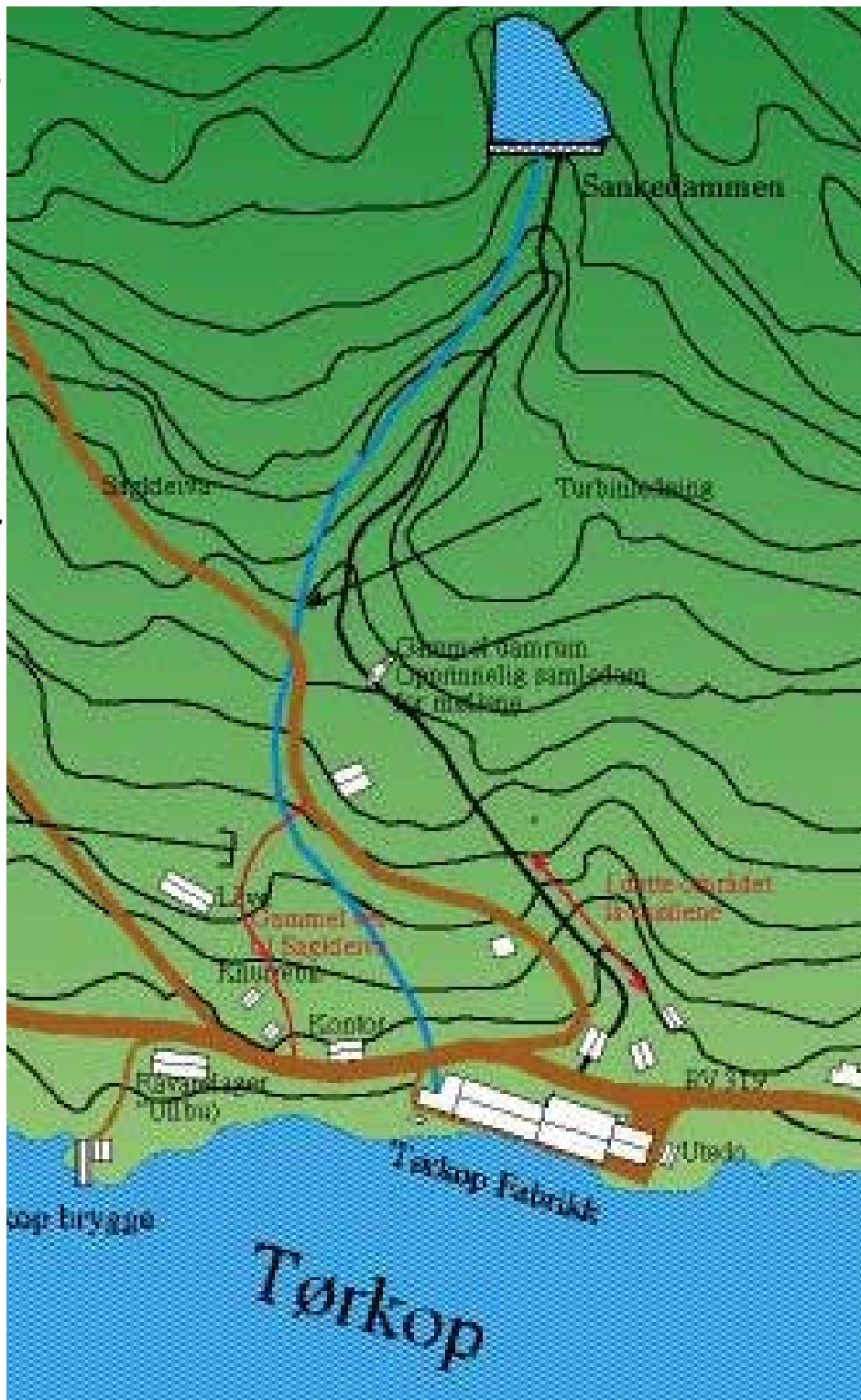
Hva betyr så navnet Tørkop? I følge Oluf Ryghs « Norske Gaardsnavne» betyr det ganske en-

kelt det det høres ut som at det betyr, nemlig en sammensetning av ordene tørke og opp.

Sitat: «*Tørkop, eller rettere Tørkopp er et imperativnavn sammensatt av verbet tørke og adverbet opp og er brukt om steder der det er fuktig grunn, ofte tidligere husmannsplasser. Det kan ha flere nyanser når det gjelder hva som skal tørke opp.*»

Navnet er kanskje ikke så sjeldent som mange har trodd, det finnes minst 5 andre steder på Østlandet, og nærmest er Tørkop på Konnerud.

Tørkop hadde, og har fremdeles, en ressurs som ingen andre steder langs fjorden mellom Drammen og Svelvik har, vannkraft. I dag har dette ingen betydning, men fra middelalderen og helt frem til siste halvdel av 1800 tallet var dette en meget betydelig ressurs for den som visste å nyttiggjøre seg den.

Utsnitt fra Tørkop på 50 tallet. Fra Sankedammen går den delvis nedgravede turbinledningen ned til turbinrommet i den gamle ullvarefabrikken.

Tørkopbekken som den heter lokalt, kommer fra Trestiklevann, renner gjennom to dammer, Mellomdammen og Nerdammen, før den tar fart ut åsen mot Tørkop. Nedslagsfeltet til denne bekken er ganske stort, og

i vårflom og i regnværsperioder kan den gå ganske vill.

Problemet for den som skal utnytte en slik vannkraft er at når bekken går som verst på vår og høst klarer man ikke å utnytte all kraften og når flomperiodene er over blir vannføringen fort for liten til at den kan brukes til noe.

Demning på Mellomdammen

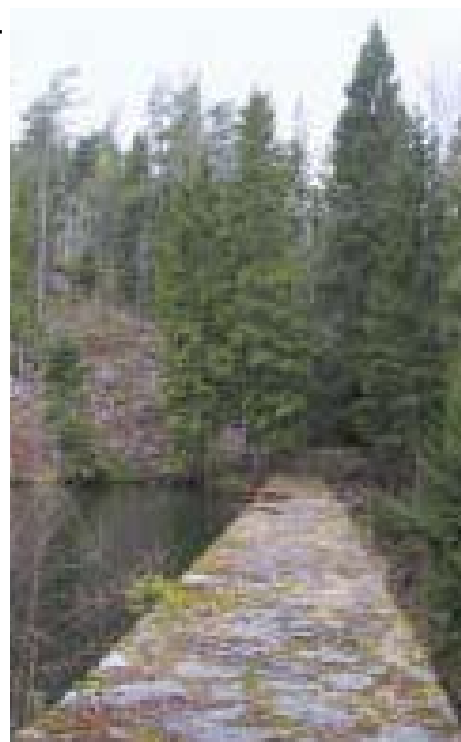
Svaret var i gamle dager som nå, regulering.

Tørkopvassdraget er i dag regulert ved at Trestiklevann er oppdemmet slik at vannmagasinet øker betraktelig i forhold til det naturlige.

Mellomdammen og Nerdammen har begge demninger som har heist vannspeilet flere meter. At de har betegnelsen dammer betyr vel at det var små uvesentlige vann tidligere

med andre navn som i dag er glemt. Fra Nerdammen renner bekken i fri utfoldelse ned til Sankedammen som ligger bare et par tre hundre meter fra fjorden.

Disse reguleringene er imidlertid av relativt ny dato, og er utført i forbindelse med byggingen av ullvarefabrikken på Tørkop i 1890 årene. Noe jeg

Fra Sankedammen i dag

vil komme tilbake til senere. Men vannkraften i Tørkopbekken har vært benyttet lenge før det.

De første opptegnelser om virksomhet i Tørkopvassdraget.

Navnet Sagkleiva peker uten tvil hen på en virkelig aktivitet, drift av en eller flere sager. Ingen kan i dag vise til eksakt hvor disse sogene har stått, men beviset for at det har vært drevet sagdrift fikk man senest i år 2000 da det i forbindelse med grunnboring i det området hvor bekken renner ut i fjorden, ble støtt på

et lag med sagflis i leirmassene nede på 5-6 meters dyp.

Matrikkelen fra 1667 nevner 3 sager under Nøsterud og det eneste stedet som hadde vannkraft til sagbruk på Nøsteruds grunn var Tørkop.

Eieren av disse sagene var Jeremias Boyesen som eide flere gårder i Skoger. Han eide også Kobbervik gård fra 1663 til 1672. Det opplyses at han drev tømmerhandel i stor stil.

Fra gammelt av var det byborgerne som hadde rett til handel med utlandet, de krevde etterhvert også monopol på denne handelen. I 1662 ga kongen borgerskapet enerett til trelasthandel (kjøpstadprivilegiene), og i 1688 kom sagbruksprivilegiene som ga landets handelsborgere enerett til å drive eksportsager. Den enkelte bonde var altså prisgitt handelshusene om han skulle kunne avhende skog til eksport.

Som kjent var Drammen i flere hundre år en av Norges største eksporthavner for tømmer og bord til markeder som Holland, England og til kontinentet forøvrig.

Det var nok i kraft av de ovennevnte privilegier at Boyesen også drev tømmereksport, intil » *krisetid fullstendig ødela hans forretninger*».

Matrikkelen av 1667 sier også at de tre sagene sto med en halvpart på

Knives eiendom. Knive var på denne tiden en stor gård i Skoger, og Knives grense med Nøsterud var også kommunegrense mellom Strømm og Skoger, og det var Tørkop -bekken som var grensen ned mot fjorden. Sagene må derfor ha stått over bekken, med fundamentene på hver sin side, noe som nok var ganske vanlig for oppgangssager på denne tiden.

Med en slik plassering var anleggene utsatt for flom, og matrikkelen sier da også at sagene var «*delvis udyktige og ødelagt av flom*».

Om dette var reelt, eller om det var et ledd i å få en lav verdiansettelse rent skattemessig er ikke godt å si. Uansett er dette den første opptegnelsen man kan finne om sager i Tørkopvassdraget.

Bjelker og bord fra Tørkop til Europa?

Den store tømmer- og plankeeksporten fra Drammen gjorde det nok etterhvert nødvendig å hente råmaterialene i skoger som lå lenger og lenger unna. Men etterhvert ble det lagt begrensninger på områdene oppover langs elven.

Interimsplakaten av 1733 gjorde det forbudt å ta ut virke til eksport ovenfor Kverk hengsle, som ligger ovenfor Hokksund, og det var streng straff for å hugge virke som var undermåls.

Det er da ikke unaturlig å tenke seg at skogene utover langs fjorden etter hvert ble interessante. Spesielt om det også var mulig å bearbeide tømmeret lokalt.

Tørkop kan i så måte ha vært ideell. Både Knives og Nøsteruds skoger kunne levere råvarer fra skoger hvor det var naturlig å kjøre tømmeret ned til Tørkop. Vannkraften i bekken gjorde det mulig å bearbeide tømmeret.

Ved Tørkop var det også mulig å legge til skuter, slik at plankene nærmest kunne bæres fra saga og rett ombord.

Selv om det kanskje ikke er mulig å legge frem bevis for akkurat dette, er sannsynligheten for at det har skjedd ganske stor.

Strømms Historie nevner at i 1616 solgte Anders, bonden på Helgerud, 20 tylfter 10 alens granbjelker til en Hollandsk skipper. Kanskje disse var skåret på en sag i Tørkopbekken?

En sommerdag midt på 1600 tallet kan det godt tenkes at det lå både hollandske og engelske skuter og lastet bord og planker som var skåret på sager drevet med vannkraften fra Tørkopbekken.

En skulle tro at en aktivitet som har vært så omfattende at den har gitt navn til et sted burde være mulig å dokumentere med mer enn det som finnes i matrikkelen fra 1667. Det er

vel også mulig at et søk i arkiver ville kunne gi mer opplysninger, men det får heller vente.

Sannsynligheten sier imidlertid at det har vært sager i Tørkopbekken i flere århundrer. Dette var en av de

Grevinde Karen Wedel, bygget på Tørkop i 1816.

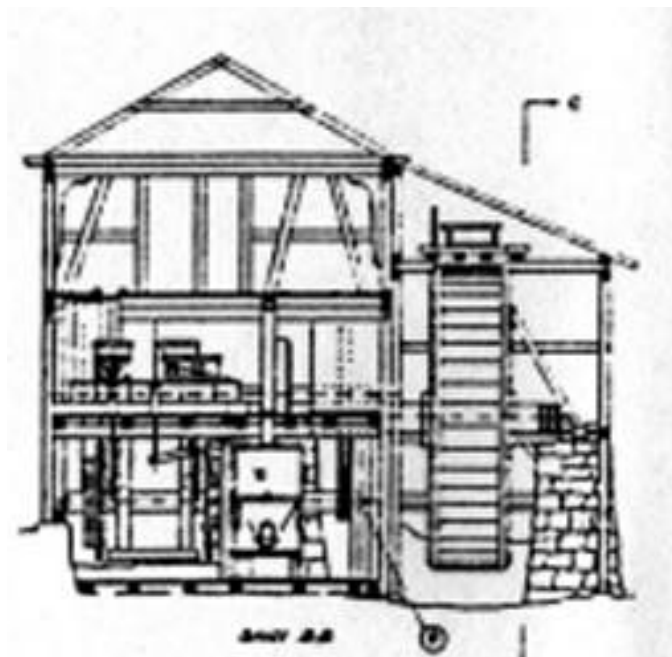
få stedene i nordbygda hvor det fantes vannkraft nok til å drive en sag. Det var mange gårder langs fjorden fra Tørkop utover mot Svelvik.

Disse hadde alle fra tid til annen behov for materialer til nybygging og reparasjoner. Det var altså et marked i bygda for en sag, og det er etter min mening derfor stor sannsynlighet for at det var sager i Tørkopbekken, som selv om de ikke var i kontinuerlig drift ble kjørt etter behov.

Når det tidlig på 1800 tallet ble bygget båter på Tørkop, antageligvis i den bukta som har navnet Verven, (navnet betyr verft) kan det vel tenkes at nettopp nærhet til et sted hvor det var mulig å få bearbeidet tømmer var en av årsakene til at båtbyggeriet ble lagt hit.

Det fantes ellers nok av steder langs fjorden som egnet seg vel så bra til båtbygging.

Hva slags innretning var så en sag på 1600 tallet? Oppgangssaga var kjent i Norge fra 1500 tallet av, den var en teknisk komplisert innretning, men den var laget hovedsakelig av

Snitt av oppgangssag, en ganske komplisert innretning. Det var neppe sager av slike dimensjoner i Tørkopbekken, men prinsippet er det samme.

tre, stort sett var bare sagbladene av jern. Sagbladet var som en stor gammeldags tømmer svans som var montert inn i en ramme som ble drevet opp og ned av et vannhjul. Det var som regel montert flere blader inn i samme ramme slik at hele stokken ble skåret opp til flere planker eller bord samtidig. Slike sager kaltes gjerne for silkesager. Prinsippet for en oppgangssag er det samme som for stempelet og veivakselen i en bilmotor, bare med den

forskjellen at her er det veiva som driver stempelet (sagbladet) og ikke omvendt.

Sagbladet gikk altså opp og ned og tømmerstokken ble drevet frem enten med håndmakt eller med en eller annen mateinnretning. Det skulle

Gårdskvernene var ikke store anleggene og besto oftest bare av et lite tømret hus bygget over bekken med en enkel kvernkall som var festet direkte til møllesteinen.

Typisk gårdskvern

ikke store vannfallet til for å drive en oppgangssag, så det ble satt opp bondesager i de fleste vassdragene i Sør Norge. Til å begynne med som såkalte flomsager som bare kunnedrive i flomperioder vår og eventuelt høst. Etterhvert ble imidlertid mange vassdrag «regulert» slik at de kunne drive nesten året rundt.

Kvernkall som har direkte aksling opp i kvernsteinen og driver denne når vannføringen er stor nok.

Kraft nok til flere aktiviteter samtidig

På 1800 tallet var det mølledrift som ble hovedaktiviteten på Tørkop. Til sine tider var det flere møller i drift. Dette kan ha overskygget en mindre sagbruksvirksomhet slik at denne i ettertid er blitt glemt, men selv med flere møller som brukte vann ville det fremdeles være plass til og vann nok til å drive en sag i perioder.

Selv om det går frem av matrikelen at sagene i 1667 var ødelagt av flom, har det nok allerede på denne tiden vært gjort forsøk på å regulere vanntilførselen for å drøye driftssesongen.

Inne på Mellomdammen er det den dag i dag rester av en stokkdemning innenfor det som er uttaket i steindemningen. Samme type oppdemming kan det meget vel også ha vært i Nerdammen selv om det ikke synes lenger, den kan ha blitt fjernet når steindemningen ble bygget.

Nedenfor Sankedammen ligger det i dag en ruin av en steinmur. Den gangen denne var intakt samlet den vann langt innover mot der bunnen av demningen på Sankedammen begynner. Veldig dypt ble ikke dette

Tegningen er ikke av noe anlegg som har stått på Tørkop, men kunne godt ha vært det, og er nok ikke svært forskjellig fra hvordan den nedre mølla på Tørkop så ut.

magasinet, men det samlet driftsvann slik at man kunne strekke virketiden for anleggene.

Steindemningen er neppe satt opp for å betjene sagene, den er nok satt

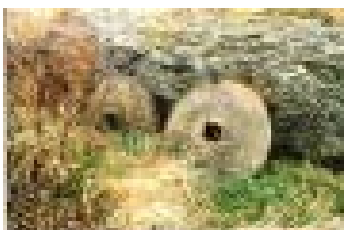
Restene av det som var det nedre vannmagasinet for møllene på Tørkop

opp for mølledriften på 17 og 18 hundretallet. Imidlertid egner det flate partiet innover mot Sankedammen seg godt for oppdemming, og en kan anta at det var en enklere oppdemming også her,

allerede på 1600 tallet.

Mølledrift var altså hovedaktiviteten i Tørkopbekken på 1800 tallet, og det er sannsynligvis denne type virksomhet som har lengst tradisjoner på Tørkop. Det finnes opplysninger om slik drift fra en gang på 1500 tallet til det var endelig slutt en gang på siste halvdel av 1800 tallet.

Tørkop hørte opprinnelig til under Nøsterud. På 1600 tallet nevner Strømms historie at Nøsterud fra gammelt av hadde hatt en gårds-
kvern der. Og at anlegget i Tørkop-
bekken på 1600 tallet var den stør-
ste innretning av denne typen i byg-
da. Det fakta at det i 1680 nevnes at
det bodde en møller på Tørkop, Lars
Torgersen, er bevis på at det var

Det må ha blitt hugget et betydelig antall kvernsteiner i Norge under de flere hundre årene som små og store møller ble drevet over hele landet.

snakk om mer enn en gårds-
kvern, det må ha vært et så stort anlegg at det var mulig å leve av å ha dette arbeidet som hovedbe-
skjeftigelse, selv om mølleren nok

måtte ha annet arbeid deler av året. I 1702 eies kvernbruket med de fire kvernstener av enken etter Jeremias Boyesen fra Kobbervik, samme person som var eier av de tre sagene som matrikkelen av 1667 nevner.

Boyesens virksomhet på Tørkop må altså ha vært meget omfattende.

I tillegg til de tre sagene har det vært minst to møller med to stener i hver. Enken etter Boyesen var i behov av midler, og hun pantsatte bruket til tolleren Henrik Lochmann. At dette var mulig beviser at bruket var en selvstendig bedrift.

Enken etter Boyesen klarte tydeligvis å drive bruket videre, inntil det etter hennes død i 1724 ble solgt på auksjon til borgere på Strømsø for hele 200 riksdaler, noe som skulle tilsa at aktiviteten var liv laga.

Grytebakke møller

Møllene på Tørkop hadde fra gammelt av gått under navnet Grytebakke, et ganske merkelig navn, som det uten videre ikke er lett å se betydningen av. Igjen må vi ty til Oluf Ryghs «Norske Gårdsnavne». I følge denne boken er «Grytebakke» gnr. 70 i Sande i Vestfold, hvor navnet har røtter tilbake til 1330, da det skrives Grytæbakæ. Grytebakke i Sande har neppe noen forbindelse med Grytebakke på Tørkop, så det må være andre årsaker til at navnet også finnes ved Drammensfjorden.

Videre i «Norske Gårdsnavne» opplyses det at gården Grytebakke ligger ved elven Gryta, og navnet Gryta kommer av norrønt *grjot* som

betyr stein. Dette kan være en mulig forbindelse.

Tørkopbekken (elva) er i dag, og var nok ennå mer tidligere et steinete vassfar, og det var også en bratt bakke opp fra fjorden.

Vel, om dette er grunnen til navnet kan neppe bevises, men kanskje.... Uansett, møllene ble nå under nye eiere registrert som «Tørkop Foss Quernbrug», og besto av de fire steinene med tilbehør av dammer, damstokker og kvernhus. Etter at nye eiere overtok ble det også bygget en siktemølle.

Legg merke til at det til bruket hørte dammer, altså flere, noe som styrker antagelsene om at det allerede på et meget tidlig tidspunkt var foretatt regulering av vassdraget for å kunne holde kvernbruk og sager i aktivitet utover flomperiodene på vår og høst.

Pinseaften 1782 ble hele bruket tatt av flom, også grunnen det sto på ned ti tre favners dybde, altså en skikkelig rasing. Det er vanskelig å forstå at Tørkopbekken som til sine tider kan være nesten tørr kan ha hatt slik kraft i seg at den kan ha forårsaket slike ødeleggelser.

Imidlertid har den også i nyere tider vist muskler. Det fortelles at i mellomkrigstiden gikk bekken så vill at kulverten under Tørkopfabrikken ikke tok unna slik at vannet sprengte seg inn i fabrikkens underetasje

C. Alb. Auensen,
f. 1856, d. 1939.

gjennom vinduene og ut igjennom dører og vinduer på sjøsiden. Så sent som høsten 2000 måtte Norgips som har kontorer i den samme fabrikk evakuere disse da kulverten tettet seg og man ble redd for at fundamenteringen ville undergraves.

Tilbake til 1782. Eieren dengang var Jacob Caspersen på Knive i Skoger, han så seg ikke istand til å finansiere en gjenreising, og søkte om skattefritak så lenge bruket lå nede.

Noen må ha skutt inn kapital, for igjen finner vi opplysninger om drift. Ouen Olsen Helgerud fikk i 1798 skjøte på et kvernhus som lå

på Knives grunn, altså på Skogersiden på nordvestsiden av bekken. Dette ble betegnet som det øvre kvernhuset, noe som må forstås slik at det i alle fall var et til nedenfor dette.

Året etter ble både møllene og plassen Tørkop solgt til Ellef Auensen. Og Auensenfamilien drev møllebruk i stor stil i de neste 60 -70 årene intil mølledrift ved direkte bruk av vannkraft etterhvert ble utkonkurrert av dampmøller som jo kunne ligge hvor som helst.

Ellef Auensen kom til Tørkop fra Eiker, og må ha vært ganske gammel i 1798, for i folketellingen av 1801 figurerer han ikke lenger. Det er trolig sønnen Ouen Ellefsen som drev møllene allerede fra starten av intil hans sønn Rasmus Auensen tok over etter han.

I en kontrakt fra 1803 beskrives anleggene som 2 «*møllebruk*» en betegnelse som ble brukt om noe større anlegg, slik at de to brukene antagelig hadde flere stener hver.

Auen Ellefsen og sønnen Rasmus Auensen fikk på visse betingelser tillatelse av Knive til å flytte de nederste møllene over på sørsiden av bekken, altså over på egen grunn. Uten at det er videre utdypet indikerer dette igjen at det var flere møller ovenfor de nederste.

I min barndom lå det en halv møllestein i bekken på høyde med innhuset på Tørkop søndre. Dette er på oversiden av hva man kan betegne som fossen og jeg tviler sterkt på at den etter at den har røket har blitt fraktet oppover. Den har snarere bare blitt tippet ut i bekken fra møllegulvet for å gi plass til en ny.

I 1820 årene var det ansatt en møller på Tørkop, Cornelius Corneliusen het han, og han hadde fire sønner som alle arbeidet i møllene, som da eies av Rasmus Auensen med Christoffer Olsen Skjæret som medeier.

Det arbeidet altså minst 5 mann fast i møllene på Tørkop, og det er vel trolig at det i tillegg arbeidet flere i sesongen selv om de ikke var fast ansatt.

Carl Albert Auensen som var født i Sagkleiva i 1856 forteller om aktiviteten i Tørkopmøllene i annen halvdel av 1800 tallet.

Hans onkel var møller der, og C.A. Auensen forteller at han ofte var med om natten som selskap for mølleren. Altså gikk møllene døgnet rundt, noe som var naturlig for å nyttiggjøre seg så mye av vannet som mulig. Auensen forteller at det på Tørkop den gang var 3 møller og stor trafikk. Møllene kaltes Nermølla, Mellommølla og «Sammala» På de to første maltes

for kjøpmennene i Drammen, og på «Sammala» maltes tørket havre. Foruten disse tre møllene forteller Auensen at det var en fjerde mølle som sto øverst, den kaltes «Kristensmølla», den hadde kjerrat, tralle på skinner som gikk helt ned til fjorden for å transporere ned de ferdige produktene. I tillegg til at denne malte korn, malte den også kritt sinkhvitt og andre fargestoffer som den leverte til industrien. Denne mølla var tydeligvis ikke eiet av Auensen slik de andre var, C.A Auensen forteller at den lå på Skogers grunn, og kunne bare gå når de andre gikk fordi den ikke hadde egne vannrettigheter. Den gikk omsider falitt, for samtidig som den tok arbeid fra de andre møllene slik at disse måtte stå, mistet den også sin egen drivkraft. Auensen forteller videre at hans onkel begynte å male bark på «Sammala» og Nermølla for garverne i Drammen i tider hvor det var lite annet å gjøre. Tørkopmøllene ble drevet med vannhjul, et hjul med 24 til 30 fots diameter. i dagens mål fra 8 til 10 meter i diameter. Som en sammenligning er mønehøyden på en 3 etasjers bygning under 10 meter. Dette er en anseelig størrelse, og en slik konstruksjon, som helt var bygget i tre krevde det stor fagkunnskap for å bygge.

Dette viser også at kvernene i Tørkopbekken var noe mer enn bekkverkner som gjerne ble drevet av en enkel kvernkall som sto ned i bekkeløpet og ble drevet av vannets fremdrift i bekken. (Forløperen til Peltonturbinen)

Hjulet ble utsatt for store belastninger under drift, og det var viktig ikke å fa avbrudd i driften i de periodene det var mye å gjøre. Vi har nettopp hørt at det var kontinuerlig drift i sesongene.

Hjulet var innebygget i «Vannhuset» og hadde i den ytre ringen et antall like store rom som ble fylt av vann fra vannrenna.

I vannhuset ble det fyrt i den kalde årstiden for at hjulet ikke skulle ise, slik kunne man forlenge sesongen om det var vann i bekken etter at vinteren hadde satt inn.

Prinsippet er at hjulet blir tyngre på den ene siden og begynner å dreie rundt, slik at neste rom fylles med vann og man får en kontinuerlig bevegelse.

Et slikt vannhjul kunne drive to kverner. Vannhjulet hadde en aksel av furutømmer som var ca. 2 fot (66 cm) tykk med en jernbolt i hver ende. Akselen gikk in i mølla hvor den endte i et drivhjul (tannhjul) med kammer av epletre. Dette tannhjulet drev i sin tur et stort horisontalt drivhjul som overførte kraften opp i møllas 2. etasje hvor den drev

de forskjellige kvernene, finsikten, florsikten, grynkverna og havrekverna. På grynkverna ble byggkornet rensset fra det ytre skallet og malt til gryn » Pelstein» som grynkverna også kaltes hadde en forferdelig fart, hele mølla ristet som om den skulle være en fyrstikkeske. To ganger ble møllesteinen slynget ut på bakken gjennom tømmerveggen. Det var således ikke farefritt å male byggryn.

(Kanskje møllesteinen som lå i bekken da jeg var barn nettopp var en av disse steinene fra Grynkverna.)

C.A. Auensen forteller videre at i travle tider, høst og vår når det var sterk tilgang på korn og vann, gikk mølla dag og natt, og duren fra møllene og kvernsteinene kunne høres helt til Nøstodden,(Glassverket). Etterhvert som damp, og senere elektrisitet overtok som energikilde ble behovet for å benytte vannkraften som direkte energikilde avlegs. Man var ikke lenger avhengig av å legge møller og sager i nærheten av vannfall. Tørkop var slik sett ganske avsides, en skikkelig kjørevei langs fjorden kom først i 1870 årene. Møllene mistet sin betydning, og etter mer en 300 års virksomhet var det endelig slutt en gang i slutten av 1870 årene. Det eneste som i dag er igjen etter

denne meget langvarige og omfattende virksomheten er restene etter stokkdemningene inne på Mellomdammen, damruinen ovenfor riksveien og en halv møllestein som står som pynt ved det som engang var innhuset på Tørkop Søndre.

En kan vel si at dette har vært en miljøvennlig aktivitet som ikke har satt særlige spor etter seg i området selv om den har vært helt avgjørende for bosettingen på Tørkop gjennom hele den perioden det ble drevet.

Fra møllebruk til moderne industri.

Utnyttelsen av vannkraften i Tørkopbekken var imidlertid ikke over fordi om møllene ble lagt ned. Muligheten til å omgjøre vannkraft til elektrisitet var blitt utviklet. Men da det først langt senere ble etablert et distribusjonsnett for elektrisk kraft, var en av forutsetningene å legge den industrien som skulle benytte elektrisiteten i nærheten av vannkraften. Kombinasjonen vannkraft til å produsere elektrisitet og tilgang til kai for mottak av råvarer og distribusjon av det ferdige produktet var viktig, spesielt om råvarene kom langveis fra og markedet for det ferdige produktet var stort. Nettopp en slik virksomhet var det som etablerte seg på Tørkop etter at

Flyfoto av fabrikken fra 1960. Produksjonslokalene er de to bygningene i midten, til venstre er smie og verksted med turbinrommet under. til høyre fyrrom og pipe som ble bygget på et senere tidspunkt enn hovedbygningene.

mølledriften ble lagt ned.

Skauger fabrikker blir til

På eiendommen Tørkop Søndre ble det reist en fabrikk ved elvens utløp. Den var det lokale utslaget av en norsk tekstilindustri som ble bygget opp i løpet av de første årene av det 20 århundre. Bedriften på Tørkop skulle som de øvrige innen denne næringen oppleve opp- og nedgangstider gjennom de neste deseniene.

Den skiftet eier flere ganger i årenes løp og tilhørte i 1892—94 Drammensfjordens Uldspinderi og Veveri, som hadde gitt 16000 kroner for den og solgte den videre til ingeniør Nils Pedersen for 40000 kroner. I 1896 ble den kjøpt av A/S Skauger Fabrikker for 55000 kroner og i 1897 ble ullvarefabrikken reist, for

en mindre del innen Skoger herredets grenser, altså på vestsiden av bekken, mens hoveddelen lå på østsiden i Strømm kommune. (Dette er den fabrikk som fremdeles står på Tørkop, den må imidlertid ha erstattet en tidligere bygning som allerede i 1892 har huset

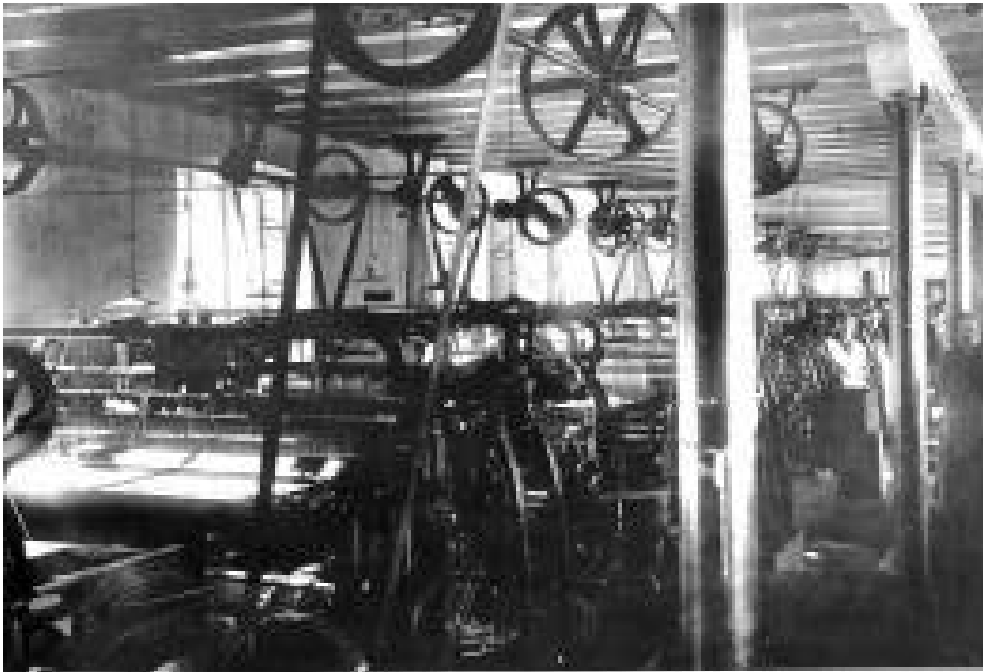
Drammensfjordens Uldspinneri og Veveri.)

Firmaet var startet etter initiativ av Olsen Jahrmann & CO i Christiania men hadde forretningskontoret sitt i Strømm. Aksjekapitalen var 60 000 kroner.

Styret bestod av grosserer Johan Fritz Jahrmann, grosserer Anders Larssen Semb og disponent Peder Søberg, alle bosatt i Christiania. Som disponent var ansatt N. R. Hansen.

Fabrikken ble ikke til noen særlig stor glede verken for innehaverne, arbeiderne eller kommunen. Lønnsom og kontinuerlig drift kom av forskjellige årsaker aldri i gang gjennom lengre tid av gangen.

Om bedriftens anlegg og utvikling foreligger det en historikk av Egil

Et meget tidlig interiørbilde som viser den lange rekken med vevstoler. Med så mange åpne reimer var nok dette ikke en ufarlig arbeidsplass. Helt til høyre ser vi noen av veverkene.

Werner Erichsen og av hans fremstilling kan man lese:

"Fabrikken bestod av to sammenhengende fabrikkbygninger den ene 24 X 15, den annen 33 x 11 meter begge i to etasjer med høy loftsetasje. Dessuten var der kontor, sjøbod med brygge, bestyrerbolig, verksted og ellers det tilbehør fabrikken trengte. Arbeiderboliger ble reist og antallet av disse utvidet etter hvert. En forutsetning for regulær drift var oppdemming og regulering av elven. Det ble da også lagt ned betydelig del av driftskapitalen til dette formål og til kraftstasjon. Dette arbeidet sikret bedriften en noenlunde jevn kraftforsyning fremover, samtidig som fabrikkens eiendommer fikk den nødvendige elektriske strøm At det senere måtte leies en

del kraft i tillegg til egne reserver, skyldtes utvidelse av driften.

Skauger ble anlagt for en maksimal arbeidsstokk av ca. 80 personer, men det var bare leilighetsvis i de få gode periodene at dette antall kunne beskjefliges."

Fabrikken var altså av de anleggene som ble satt i gang i den usikre tiden for den norske tekstilindustrien straks etter mellomrikslovens opphevelse. Men nystartningene den-gang ble begünstiget av de gode konjunktorene som varte helt frem til hundreårsskiftet. For Skauger måtte utsiktene fortone seg så meget lysere, som bedriftens varer kunne gjøre regning med god avsetning gjennom et velrenommert firma i hovedstaden.

Teknologi forut for sin tid?

Fabrikken på Tørkop ble anlagt med sikte både på spinning, veving og ferdigbehandling av ullvarene. De bestod vesentlig av enklere dresstoffer og draktstoffer. Men selskapet fikk ingen lett start. Det ble snart stilt overfor alle de vanskeligheter som en nystartet bedrift i denne

bransjen kunne møte. Verst av alt var at Skauger fikk vanskeligheter med den tekniske ledelsen og at oppøvelsen av en dugelig arbeidsstokk gikk desto tregere. De tekniske lederne kom og gikk fra begynnelsen av uten at noen av dem fikk virksomheten inn i et stabilt spor. Også forretningsledelsen sviktet, i løpet av de seks første driftsårene skiftet selskapet disponent ikke mindre enn fire ganger.

Ovenpå alt dette kom at det allerede i 1899 -1900 var slutt med de gode konjunktorene. For en bedrift som nettopp var kommet i gang og som hverken hadde teknisk eller økonomisk erfaring ble det dobbelt

Otto Quisle, fabrikkssjef på Tørkop i 1920 - 30 årene

vanskelig å få båten til å bære. Allerede noen få år etter starten holdt driftsmidlene på å ebbe ut.

Et bilde av arbeidere på Skauger fabrikk fra meget tidlig i forrige århundre. Til venstre er kontorbygningen som ble revet i forbindelse med byggingen av gipsplatefabrikken tidlig på 1960 tallet. Nede ved fjorden synes en sjøbod, og midt i bildet ses taket på bua som sto tvers over Tørkopbekken. På bildet fins flere kjente Tørkopfolk, men ingen som lever i dag.

Som allerede nevnt ble det investert i et eget kraftverk som skulle gjøre bedriften selvforsynt med energi, og for å sikre en jevn tilstrømming av vann til turbinanlegget måtte damanleggene oppover i vassdraget utbedres, og den nedre dammen, Sankedammen ble bygget. Fra denne ble det lagt en klinket stålledning, med diameter ca. 15 tommer, delvis i dagen og delvis nedgravet,

Byggingen av Sankedammen må ha vært et stort arbeid for 100 år siden. den ligger til i ulendt terreng uten vei. Det må ha vært et stort slit både for folk og hester å frakte de store steinblokkene opp den provisoriske veien som ble anlagt

ned til turbinrommet i kjelleren i fabrikkbygningens østre ende. Dette ble et stort og kostbart arbeide.

Alle anleggene, og altså ikke minst kraftreguleringen, ble for kostbare i forhold til kapitalen. På en ekstraordinær generalforsamling i 1900 ble det besluttet å oppta et lån på 100 000 kroner mot pant i anleggene for å kunne fortsette driften.

I 1909 - 10 måtte driften legges helt ned en tid. Og i 1911 ble anlegget solgt til et nytt aksjeselskap for 110 000 kroner. Primus motor i dette

var Johannes H.W.

Repenning tidligere ved Hillevåg Uldvare fabrikk.

Det nye selskapets aksjekapital var 80 000 kroner.

I styret satt fremdeles grosserer J. F. Jahrman, dessuten grossererne Carl Peter Blom og Bernhard Olsen begge Christiania og J. Repenning som ble selskapets disponent. Det kom en tid ny og utvidet virksomhet i gang.

Aksjekapitalen ble i 1912 utvidet til 200 000 kroner det ble foretatt utvidelser og forbedringer, men de nye folkene tapte snart lysten på anlegget og i 1912 ble det tatt opp forhandlinger om salg av selskapets eiendommer i Strømm og Skoger til fabrikk-eier J. A. Larsson ved

Fredfoss Uldvarefabrikk og disponent Nilssen ved GrorudTextilfabrikk.

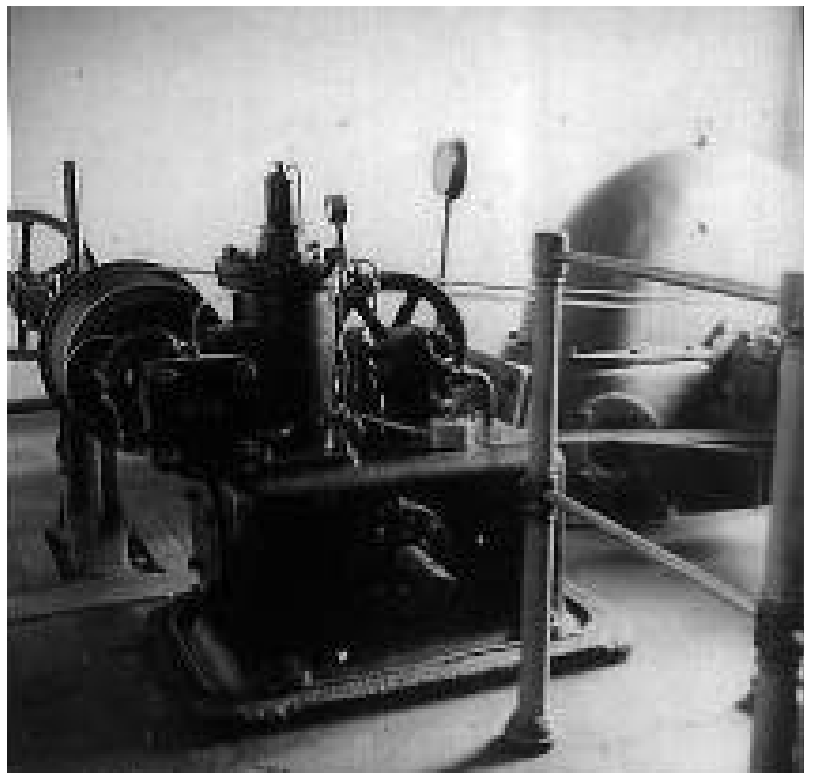

Mye av den klinkede turbinledningen ligger fremdeles i terrenget nedenfor sankedammen. Her ses også et murt teglfundament

I 1916 gikk fabrikken over til AS De Forenede Ullvarefabrikker, og under de nye eierne ble det noen gode år. Det ble foretatt noen tekniske forbedringer i 1920 årene, men da vanskelighetene etter krigen meldte seg, rammet dette også Tørkop med ujamn drift, stans i produksjonen og innskrenkelser. I 1921 sto fabrikken fra februar og resten av året. I 1922 ble produksjonen lagt om for å produsere ulltepper, og da avdelingen ved Fredfoss i Vestfossen ble lagt ned i 1926, ble produksjonen for en stor del ført over til Tørkop, hvor den fortsatte i 10 år.

Når produksjonen ved Fredfoss ble tatt opp igjen ble Tørkopfabrikken

På generalforsamling i selskapet 22 februar 1913 ble et forslag om salg enstemmig vedtatt. Salgsprisen var 165000 kroner. Forutsetningen var at fabrikkeier Larsson og disponent Nilssen skulle drive Skauger i fellesskap med sistnevnte som disponent Disse planene ble imidlertid forandret slik at det nystiftede selskap Grorud Textilfabrikker overtok Skauger og drev anlegget videre. Og dermed opphører Skauger Fabrikker som selvstendig foretagende.

Turbinrommet med turbinen til høyre i bildet og regulatoren for vanntilførselen i midten. I dette rommet kjelleren på fabrikken endte turbinledningen fra Sankedammen

Så var det endelig slutt!

Bildet er tatt ved nedleggingen av tørkopfabrikken midt på 30 tallet, da driften ble overført til Fredfoss i Vestfossen. Mange av dem som arbeidet på Tørkop ble med driften til Vestfossen og arbeidet der til denne også ble lagt ned.

lagt ned, og maskiner og arbeidsfolk ble overført dit, noe som betydde en endelig stopp i tekstilproduksjonen på Tørkop.

I 1937 ble fabrikkbygningen og det som ellers hørte til anlegget, solgt til I.C. Solberg & CO i Oslo, for kr.100000.

Oprinnelig bebyggelse.

Bosettingen på selve Tørkop var aldri stor før ullvarefabrikken ble bygget. Den besto av Tørkop Søndre som var det bruket som fabrikken ble reist på. På denne eiendommen lå det vel også en del mindre bebyggelse som muligens huset arbeidere på møllene. Selve møllene hadde eget gårds og bruksnr. og hvorvidt

det også lå noen bebyggelse på denne eiendommen utover selve driftsbygningene er ukjent. Noen husmannsplasser på Tørkop finnes det

Knurrebu var to små hus som lå nederst på jorden på Tørkop Søndre. Dette var noe av den opprinnelige bebyggelsen på Tørkop før etableringen av ullvarefabrikken.

ingen nedtegnelser om, selv om navnet Tørkop var vanlig på husmannsplasser i følge»Norske Gaardsnavne».

«Knurrebu» lå på eiendommen Tørkop Søndre. Dette var egentlig to små hus hvor alderen er ukjent. Og hva det noe spesielle navnet kommer av er også blitt glemt i årenes løp. Husene sto til de ble revet i forbindelse med etableringen av gipsplatefabrikken, men jeg kan huske at min tante og bestemor snakket om at det bodde folk der som arbeidet på fabrikken, om jeg ikke husker feil skulle det ha vært svenske arbeidere.

Bebyggelse forøvrig var det i Sagkleiva, Dambråten, Klementsbråten, rett opp for Tørkop, i Verven på vestsiden og i Bråten og Støa på østsiden.

Etablering av arbeiderboliger

Ullvareproduksjon var en langt mer arbeidsintensiv aktivitet enn hva møllene hadde vært. Arbeidere måtte hentes fra andre områder av landet, i perioder arbeidet det for eksempel mange svensker på fabrikken. Det ble behov for arbeiderboliger, fabrikken gikk i alle fall i perioder på skift, og det var viktig å ha arbeidsstokken i nærheten.

Etableringen av fabrikken førte derfor også med seg bygging av arbeiderboliger.

Som det fremgår av sitatet fra boken til Egil Werner Erichen ble det ved etableringen av fabrikken bygget bestyrerbolig, og etter hvert arbeiderboliger.

Bestyrerboligen, senere på folke- munne aldri kalt annet enn «Villaen», var en praktfull to etg. bygning med loftsetasje, bygget i Sveitserstil. Den lå på høyden ovenfor veien vel 100 meter øst for fabrikkbygningen. Ganske midt i traseen til den nye riksveien, der hvor veien til Sagkleiva begynner i dag.

Husets beliggenhet var en av de beste på Tørkop, med panoramautsikt over hele Drammensfjorden fra elvemunningen til Hyggen.

Opprinnelig hadde det nok vært meningen at det skulle være en leilighet i hver etg. I min barndom var det imidlertid delt opp til to leilighe-

«Villaen» slik den så ut på begynnelsen av 1940 tallet.

ter i 1.etg, mens 2.etg. fungerte som en. Det var også rom på loftet. Huset ble revet midt på 60 tallet for å få frem den nye riksveien. Men før dette led det en ganske ublid skjebne som hybler for endel av arbeidsstokken som bygde gipsplatefabrikken.

Arbeiderboligene som etterhvert ble bygget, har hatt en mye snillere skjebne, og står alle fremdeles. To i privat eie og to eies av Svelvik kommune. De to som er privateiet er de to som ligger ned mot fjorden øst for gipsplatefabrikken, på nedsiden av den gamle riksveien. De fungerer i dag som eneboliger men hadde opprinnelig 4 leiligheter i hver. Ikke mye plass for en familie, men kanskje ikke så langt unna det som var standard for vanlige folk

«Butikken» med trappa rett ut i gata. Da den siste kjøpmannen, Nils Bakkerud, låste døra for godt, hadde det vært drevet landhandel her i mer enn 60 år.

for 100 år siden.

En stor firemannsbolig, som ble he-tende »Muragår'n» på lokalspråket, ble også bygget. Navnet fikk den fordi den var bygget i mur, mens de andre arbeiderboligene var bygget i tre. Den hadde 4 leiligheter med to rom og kjøkken i tillegg til et par hybler på loftet. I tillegg til de foran nevnte ble det også bygget et hus med 4 leilighet og kjelleretasje med inngang rett fra Svelvikveien. Her ble det startet landhandel, noe det selvfølgelig ble et stort behov for med så mange arbeidere.

I tillegg til de som hadde husvære i de nybygde arbeiderboligene, bodde det folk i «Knurrebu», omtalt tidligere. Det lå også et lite hus på toppen av den første bakken opp veien til Sagkleiva. Det huset som Arnt Eek bodde i mange år etter krigen. Det lå omtrent der bussholdeplassen mot Drammen ligger i dag. Dette huset kan ha vært husvære for en av møllerne, og det kan også ha ligget på møllenes grunn. (gårdsnr. 38) Av en eller annen grunn ble dette huset kalt «Spiseforretningen», mulig at det var et slags utsalg av matvarer her, eller at de mange ungarer og ungkarer som arbeidet på fabrikken kunne få kjøpt ferdig mat. Det er imidlertid vanskelig å skjønne hvordan det var mulig å drive noen aktivitet der i det hele tatt,

Et annet av de opprinnelige husene på Tørkop var dette huset som lå tett til den gamle veien til Sagkleiva, bare noen få meter fra bekken i det området møllene har stått. Dette kan meget godt ha vært huset til en av møllerene.

for det var ikke store plassen. Et rom og kjøkken og et bitte lite kamers.

Tørkop Søndre som også tilhørte fabrikkens var i utgangspunktet et gårdsbruk, men neppe noe som i seg selv kunne holde liv i en gårdbruker uten tilleggsinntekter. Etter at De Forenede Ullvarefabrikker overtok Tørkop ble Tørkop Søndre forpaktet bort.

Forpakteren het Sjur Hannevik, og i tillegg til å drive det lille gårdsbruket som var mulig, arbeidet han også for fabrikkens, blandt annet som skysskar. Det var hest og vogn, eller slede på vinteren som var kommunikasjonen med Drammen utenom de tidene som båten gikk.

På et tidspunkt, uvisst når ble også våningshuset på Tørkop Søndre tatt i bruk som arbeiderbolig.

I tillegg til alle som hadde flyttet til Tørkop for å få arbeide, og bodde i boliger eiet av fabrikkens var det også mange av bygdas opprinnelige

befolkning som fikk seg arbeide på fabrikkens. Det var vanlig med mange barn i de fleste familier rundt forrige århundreskifte. Skulle de bo hjemme etter hvert som de vokste til måtte de arbeide. Det var mange av bygdas unge som arbeidet på fabrikkens i kortere eller lengre perioder, alternativet var ofte å emigrere til Amerika. Min egen bestefar og bestemor arbeidet begge på fabrikkens, men reiste to ganger til Amerika i perioder det ikke var nok arbeid her hjemme. Begge gangene kom de altså hjem igjen, min bestemor klarer ikke å finne seg til rette, og lengtet vistnok hjem hele tiden.

Annen bebyggelse

I tillegg til boliger ble det bygget lagerskur for råvarer, «Ullbua», som lå langs Svelvikveien. Lagerskuret som sto i forbindelse med brygga ble trolig også bygget i forbindelse med etableringen av fabrikkens. Det står oppført som et av husene som tilhører eiendommen. Selve dampbåtbrygga var trolig bygget tidligere, en gang på 1880 tallet, men ble muligens utbedret da fabrikkens ble bygget. Faste anløp av båt kan ha kommet igang allerede på 1800 tallet, men Juno som er den båten de fleste forbinder med rutetrafikk på Drammensfjorden kom først igang i 1906, da ruten mellom Drammen og Holmestrand ble åpnet.

Tvers over Tørkopbekken med gavlen helt inn til Svelvikveien sto det et stort lagerskur som ble revet tidlig på 60 tallet. Det så mye eldre ut enn de øvrige bygningene, og det var også en annen stil over det, om det går an å si at et skur har noen stil. Det sto altså tvers over bekken, delvis på tørrstablede gråsteinspiller og i en av disse var det en del av en møllestein. Kan dette ha vært et hus som opprinnelig hadde hørt til møllene?

Det var i hvert fall helt håpløst plassert for å tjene noen hensikt som råvare- eller ferdigvarelager for ullvarefabrikken.

Det er også ukjent om det på de tomtene som ble bebygget i forbindelse med etableringen av fabrikkene, allerede sto hus som ble revet

Utsnitt av fabrikkene sett fra Skogersiden. Pipa er frittstående, bildet er tatt under krigen, før det bygget som var garasjen hvor Høyum hadde lastebilen (en Fargo, så vidt jeg husker) ble satt opp.

I denne delen av fabrikkene holdt Svein Berners metallstøperi til. Det er varevogna til Berner som står parkert foran bygningen.

for å gi plass til nye. Dette gjelder både for selve fabrikkbygningen, bestyrer- og arbeiderboliger. De lå/ligger alle på attraktive tomter som det meget vel kan ha stått hus på tidligere også.

Min egen tipp-tipp oldefar er registrert som fisker med bosted Tørkop på første halvdel av 1800 tallet, han bodde nok i et hus som ikke lå altfor langt fra sjøen, hvor, er det imidler-

Interiør fra fabrikkene på 40 tallet, den engasjerte mange arbeidere.

tid umulig å ha en sikker formening om.

Oversiden av fabrikkens midt på 40-tallet. Helt til venstre sees Svelvikveien med brua over Tørkopbekken. I bakgrunnen sees fabrikkpipa. Hele området er idag fylt igjen, og bekken lagt i større rør. Pipa ble revet først på 90-tallet.

Aktivitet etter at ullvarefabrikken ble lagt ned.

Som tidligere nevnt ble fabrikkens i 1937 sammen med det som ellers hørte til anlegget, solgt til I.C. Solberg & CO i Oslo, for kr. 10.000.

Dette firmaet var et grossistfirma som drev med mange forskjellige aktiviteter. Den som ble startet opp på Tørkop var pakking av salt i bordpakninger. Noen vil ennå kunne huske saltpyramidene i papp som man klippet toppen av for å bruke dem som saltbøsser.

Drift kom det i gang rett etter kjøpet, men av forskjellige årsaker ble det ikke noe særlig fart i driften før etter krigen. Noe som kanskje nettopp krigen var en årsak til.

Imidlertid ble det ansatt folk, og noen av dem flyttet inn i arbeiderboligene som hadde fulgt med på kjøpet.

Som nevnt tidligere var det endel av arbeidere ved ullvarefabrikken som flyttet med til Fredfoss i Vestfossen, mens noen ble igjen og fikk jobb hos Solberg.

De nye aktivitetene som ble startet på Tørkop var imidlertid langt mindre arbeidskrevende enn hva ullvareproduksjonen hadde vært, og de fleste leilighetene i både bestyrer og arbeiderboliger ble etter hvert leiet ut til folk som hadde sitt arbeid helt andre steder.

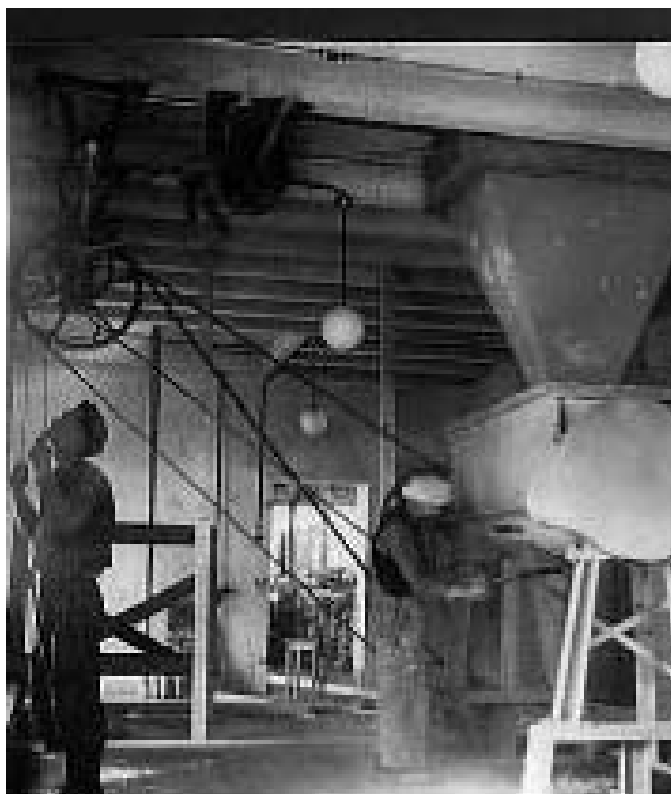
Saltpakkingen foregikk under hele krigen, men en del av fabrikkens ble også tatt i bruk av tyskerne som lager, og etter hva jeg har hørt, til militæreffekter.

Bortsett fra at saltpakkingen foregikk, er det lite å finne om andre aktiviteter på Tørkop i de 5 årene krigen varte. Kraftverket i kjelleren gikk under krigen, og når man andre steder hadde strømutkobling startet Løvås som var driftsbestyrer for Solberg opp turbinen slik at Tørkop fikk strøm. Det fortelles at under en av krigsvinterne frøs turbinledning-

Interiørbilde fra saltpakkeriet

en. Den lå delvis i dagen et stykke ned fra Sankedammen. For å få igang turbinen igjen gikk Tørkopfolk på skift i flere døgn og fyrte bål langs ledningen til den var tinet opp igjen.

Interiør med utstyr i forbindelse med saltpakkingen.

I «Villa'n» bodde det en tysker som het Olbricht under krigen, hvilken funksjon han hadde har det ikke vært mulig å bringe på det rene.

Kanskje hadde han ansvar for tyskernes lager på fabrikken? Så vidt jeg har forstått var han ikke engasjert i det Solberg drev med.

Han bodde som sagt i «Villa'n» og holdt gris og gjess, snakket norsk og var vistnok ikke altfor ille til tysker å være. Hvor han ble av etter krigen er imidlertid ukjent.

Aktiviteten tok seg opp på Tørkop da krigen var over, i tillegg til å fortsette å pakke salt, startet man også med å pakke bakepulver. Regal bakepulver var det visstnok.

Fabrikken fikk fast ansatt sjåfør som fraktet de ferdige varene. Han het Høyum og bodde i arbeiderboligen rett ned for butikken.

En ny aktivitet kom også igang på Tørkop like etter krigen. I første etasje på Skogersiden av bekken ble det etablert et metallstøperi. Svein Berners metallstøperi som støpte deler i lettmetall som underleverandør til annen industri. Bedriften ga arbeid til flere av beboerne på Tørkop. I tillegg til å leie fabrikklokaler leide han også bolig av Solberg i «Villa'n».

Svein Berner holdt til i lokalene på Tørkop i mange år og ga arbeid til flere Tørkopfolk. På begynnelsen av

60 tallet bygde han nytt støperi i Skoger og flyttet virksomheten dit.

Aktivitetene trappes ned

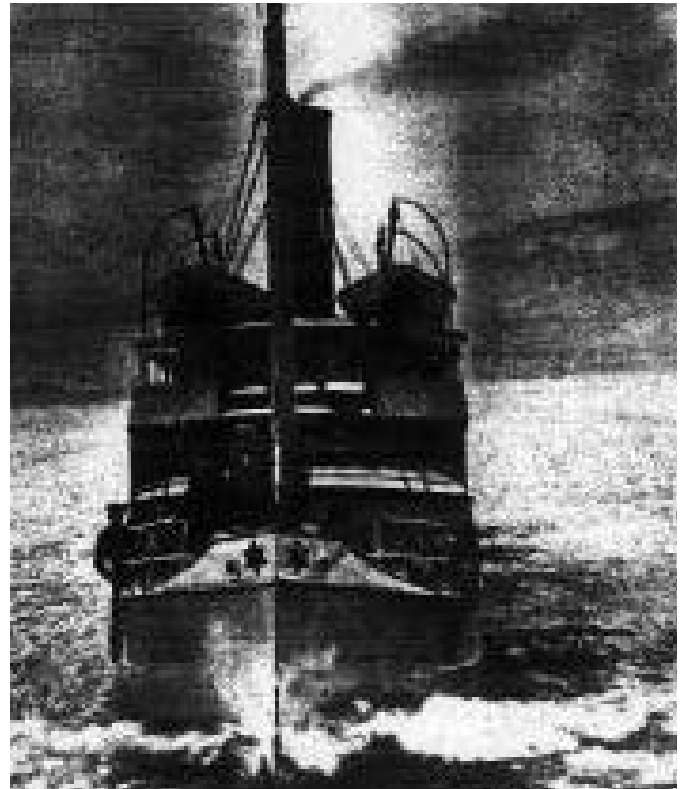
Arbeisstokken som drev med salt- og bakepulverpakking ble mindre og mindre utover på 50 tallet, og det var vel ting som tydet på at Solbergs engasjement på Tørkop ville opphøre før eller senere. I 1957 selger han fabrikken og de andre eiendommene som opprinnelig fulgte fabrikken til kommunen. Firmaet fortsetter å leie lokaler i fabrikken, og det foregår en viss aktivitet i ytterligere noen år med et meget begrenset antall arbeidere.

Hvilke planer Strømm kommune

Saltpyramider på løpende bånd ble fylt og pakket på Tørkop. Her et bilde fra et av de siste krigsårene.

hadde med eiendommene på Tørkop er ikke godt å vite, men det skjedde lite eller ingenting de første årene. Man var begynt å forberede en kommunesammenslåing med

I sommersesongen gikk Juno innom Tørkop på sin rute fra Drammen til Holmestrand.

Svelvik, og det er trolig at dette arbeidet tok mesteparten av tiden i de siste årene av 50 tallet.

Folkeavstemningen om sammenslåing fant sted i 1957, og sammenslåingen trådte i kraft fra 01.01.1964. Da var imidlertid neste epoke i industriutviklingen på Tørkop godt igang.

50 tallets Tørkop, et godt sted å vokse opp

Tørkop var et fint sted å vokse opp på det første et og et halvt tiåret etter krigen. Det var masse tumleplass både sommer og vinter, lite trafikk på veien som fremdeles ikke hadde fått fast dekke og i tillegg var så svingete at den lille trafikken som

var måtte holde meget moderat hastighet. Det bodde unger i de fleste hus og det var ingen mangel på lekekamerater.

Om vinteren var det ski som var hovedbeskjeftigelsen, det var små hoppbakker på jordene. På Villa -

Svelvikveien hadde ikke høy standard på 50 tallet, det var stort sett grusvei. Her er en av Hellingbussene på vei opp Nesoddbakken i Jordfallbukta.

jordet, på jordet ved butikken og på fjellet på nedsiden av butikken med sletta på isen.

Bakken på jordet ved butikken var noe spesiell, ovarennet var på det øvre jordet, hoppet var oppe på toppen av en liten skjæring like før brøytekanten på Svelvikveien, og unnarenna var på jordet på nedsiden av veien, sletta var på isen. Om en først klarte å hoppe over veien var skråningen og jordet nedenfor ganske bratt slik at det kunne bli lange hopp. Men det gjald om ikke å kom-

me for høyt også, for telefonledningene som den gangen ikke bare var en kabel men var mange linjer som hang mellom stolpene kom faretruende lavt om det var mye snø og sprett på hoppet. Det sies at lua til en ble hengende i den nederste ledningen, noe jeg imidlertid ikke

kan innestå for da jeg ikke har sett det.

Bakken på Villajordet hadde bratt og lang ovarenn men altfor flat unnarenn slik at det måtte lages et skikkelig spretthopp om det skulle bli noe lengde på hoppene.

En dag tidlig på vinteren i 1952 hadde jeg tjuvlånt hoppski-

ene til fetteren min mens han var på jobb, de var alt for store til meg, men de hadde enorm gli og ga skikkelig fart. Jeg satte utfor ovarennet på Villajordet, slo omtrent stifen i lufta og satte skituppa rett ned i snøen i unnarennet.

Skiene holdt, men det gjorde ikke beinet, så jeg kom hjem igjen til Sagkleiva på ryggen til Mikkelsen som bodde i Villa'n med fire unger på slep, som to og to bar hoppskiene til fetteren min.

Men aldri så galt at det ikke er godt

for noe, beinbruddet gjorde at jeg måtte ligge på sofaen med gipset bein under hele olympiaden i Oslo i 1952, slik at jeg ikke gikk glipp av et eneste minutt av overføringene på radio.

En annen vintersport med høy grad av risiko, og som selvfølgelig var forbudt var rattkjelkeaking fra tømmerveiene og ut på Svelvikveien. Særlig var veien som kom ned langs bekken til fabrikken fin å ake i, den var bratt og endte i Svelvikveien slik at vi kunne konkurrere om å kommelengs bortover veien. Som sagt var det lite trafikk, men om det kom en bil idet en raste ut på veien var det så smalt at en hadde liten mulighet til å komme unna. Imidlertid gikk det bra, ingen ble i allefall skadet såvidt jeg husker.

Det gikk dårligere med Mikkelsen, han som bar meg hjem. En morgen han skulle på jobb, syklet han ned Villabakken mot Svelvikveien, kje- det hoppet av og han hadde ikke forbrems. Han møtte bussen front mot front og døde på stedet. En meget tragisk hendelse som gikk sterkt inn på det lille samfunnet.

Før snøen kom om høsten var det som regel is på fjorden, slik jeg husker det. Isen ble brukt til skøytebane og til å fiske på. Og når den gikk opp på våren ble isflakene brukt til å seile på. Dette var om mulig ennå

mer forbudt enn å ake ut i Svelvikveien, men var selvfølgelig av den grunn ennå mer spennende. Om somrene var det ennå mer å ta seg til. Fjorden bød på mange muligheter, bading fising og båt. Særlig var muren nede bak fabrikken der Tørkopbekken kom ut en fin fiskeplass. Her kunne en få både abor og mort, brasme og flyndre. Mesteparten ble kattemat men en og annen abor av de større havnet vel også i steikepanna.

På 40 og 50 tallet ble det ennå fløtet tømmer i elva, og fjorden var som regel full av materialer til flåter. Det er ikke få farkoster som er blitt laget og seilt langs strendene på begge sider av Tørkop.

Området ved butikken var møtested både for unger og voksne, her var bussholdeplassen, og når «1» bussen om lørdagene på sommeren kom var det alltid masse folk som skulle av på Tørkop. I dag går bussen halvfull og knapt det. På femtitallet måtte det ofte til 5 - 6 busser på lørdagene, og alle var fulle av folk. Det var ikke mange som hadde bil den gangen, og bussen var eneste fremkomstmiddel både til arbeid og handleturer.

I mange år var båten et alternativ. Juno var en institusjon på Drammensfjorden. Ruta Drammen-Holmestrand tur retur startet opp i

1906, og hadde mange anløp i fjorden, hvorav Tørkop var et.

Juno måtte imidlertid gi opp i konkurransen med landtransporten til slutt, og i 1952 var det definitivt slutt for Juno i fjorden etter 46 års tro tjeneste.

Det var mange sommerhytter langs fjorden mellom Drammen og Svelvik, i dag er mange av disse blitt helårsboliger.

Om sommerene flyttet folk fra byen og bodde på hyttene langs fjorden, slik at folketallet i bygda var langt større om sommerene enn det var vinterstid.

Vi som var barn fikk derfor mange flere leikekameratersommerstid, men det hendte vel også at det ble noen konflikter mellom oss infødte og byfolka.

Mye forandret seg på Tørkop i slutten av 50 årene. Aktiviteten på fabrikk ble mindre og mindre, folk flyttet, ungene ble voksne og flyttet ut. Ved inngangen til 60 årene var Tørkop et ganske anonymt sted, og kunne antagelig ha fortsatt å være det i lang tid om det ikke hadde vært for en mann og hans pågangsmot.

En mann ved navn Walter Nilsen

Walter Nilsen kom fra Geithus i Modum. Han hadde som meget ung reist til USA og etablert seg i bygningsfaget.

Walter Nilsen foran den nye fabrikk på Tørkop rett etter starten.

På slutten av 50 årene drev han sitt eget firma i New York området, med bygging og salg av eneboliger. I USA var han blitt kjent med bygningsmaterialet gipsplate, som var et helt vanlig produkt i enhver form for bygging i USA, men var så å si ukjent i Norge.

I Norge var vi ennå på mange måter i oppbyggingsfasen etter krigen, og var i behov både av materialer og metoder for å få fart i boligbyggingen. Walter Nilsen så muligheten for

Et tidlig bilde, fra tiden omkring oppstart i 1965

et marked for gipsplater også i Norge, og begynte å legge planer for etablering av en slik produksjon her hjemme.

Fra USA via Kypros til Norge

Anledningen bød seg da han en gang i 1963 fikk høre om en gipsplatefabrikk som sto på Kypros, og som var tilsalgs for den som ville rive den ned å flytte den. Dette var en liten gipsplatefabrikk som var bygget på Kypros etter krigen, men som egentlig aldri var kommet skikkelig igang med gipsplateproduksjon. Fabrikken var rett og slett malplasert, på Kypros var det ikke noe marked for gipsplater.

Walter satset sine oppsparte midler og antagelig litt til og kjøpte denne fabrikken. Den 20. februar 1964 dannet han selskapet Den Norske Gipsplatefabrikk.

Samtidig startet arbeidet med å finne en egnet tomt i Norge. To alternativer dukket opp, det ene lå i Horten, mens det andre var Tørkop i det som den 1. januar 1964 var blitt den nye utvidede Svelvik kommune.

Det som avgjorde det endelige valget av lokalisering var nok flere forhold, hvor ikke minst muligheten til dypvannskai innenfor grensene til industrianlegget var viktig, da hovedråvaren, gips måtte komme inn på båt. Svelvik kommunes positive holdning til ny industri var nok også et

Walter Nilsen i arbeid med installasjonene av maskiner i fabrikken.

av elementene som talte i positiv retning. Det var imidlertid nok av dem som hverken hadde tro på Walter Nilsen og hans prosjekt, eller på det produktet han skulle produsere og lansere i det norske markedet.

Et historisk bilde, 18 Mai 1965 de først gipsplatene som ble produsert på Tørkop, sammen med noen av dem som gjorde det mulig.

Hele området mellom den gamle fabrikkbygningen og den bygningen hvor butikken på Tørkop hadde holdt hus ble stillet til Den Norske Gipsplatefabrikks disposisjon, og anleggsarbeidene startet opp umiddelbart. Samtidig startet demonteringen av fabrikk på Kypros, maskinene ble tatt ned og skipet til Norge, hvor de ble losset på Drammen havn.

Igjen var det liv på Tørkop, anleggsarbeidere kom og fylte opp den ledige kapasiteten i de gamle arbeiderboligene. Bygdefolk fikk jobb, først i anleggsfasen, men mange fortsatte også etter at fabrikk var kommet igang.

Midt i anleggsperioden skjedde noe som kunne ha forårsaket forsinkelse, et stort jordras gikk i fjorden og tok med seg hele den nedre delen av

Villajordet og grunnen under den gamle «Ullbua». Et stort stykke av Svelvikveien forsvant samtidig, slik at all trafikk måtte gå om Sande inntil rasstedet var blitt utbedret.

Samtidig som fabrikkbygningen reiste seg kom maskiner og utstyr til Drammen havn fra Kypros, og ble transportert ut fra Drammen til overhaling og klargjøring for montering.

I den gamle ullvarefabrikken, hvor det nå kun foregikk avvikling av de siste aktivitetene til Solberg, ble det etablert verksted og kontorer, og etterhvert som det ble høst, også pauserom for arbeiderne.

Vinteren 64-65 var en god gammel-dags vinter med snø og kulde, men taket var kommet på de nye fabrikkbygningene før vinteren riktig satte inn, og monteringen av maskinene

kom igang ved juletider.

Utover vinteren var det hektisk aktivitet nesten døgnet rundt på Tørkop, for planen var å kjøre igang fabrikk i mai.

Eksperter ble hentet fra USA for å være med på oppstarten. Rågips kom inn over Drammen havn, kai ble det først råd til å bygge senere. Gipsplatekartong ble importert fra USA. Det ble prøvekjørt utstyr, og den 18 mai 1965 ble fabrikk kjørt igang, og den aller første gipsplaten ble produsert på Tørkop, også den første i Norge.

Det ble ikke produsert mange plater for salg i Mai 1965, men det tok ikke mange ukene før Den Norske Gipsplatefabrikk produserte produkter av god kvalitet som ble levert på markedet både i Norge og Sverige.

Ukjent produkt ble fort populært

Som nevnt tidligere var gipsplater et relativt ukjent produkt i Norge først i 60 årene, i Norden var det kun en liten fabrikk i Sverige, og den var såvidt også begynt å levere plater i Norge. Det norske forbruket var på ca 500000 m² i året på den tiden, og det første året klarte fabrikk på Tørkop å produsere omtrent dette. Det skulle imidlertid fort vise seg at kapasiteten ved anlegget var for liten, forbruket av gipsplater steg raskt i hele det nordiske markedet og det ble tvingende nødvendig å bygge ut. Allerede i 1969 ble den første store utvidelsen foretatt, den økte kapasiteten på anlegget til

Fabrikanlegget på Tørkop slik det ser ut i dag. Den gamle ullvarefabrikken synes helt til høyre i bildet og blir nesten borte i forhold til det store rågipslageret.

Danogipsfabrikken i Hobro i Danmark var det første prosjektet Den Norske Gipsplatefabrikk startet utenfor Norge

omtrent det firedobbelte. Samtidig ble Svelvikveien flyttet til ny trase litt lengre opp i åsen, noe som frigjorde areal til utbygging av lagerkapasitet bl. annet.

Råvarene var blitt fraktet ut fra Drammen havn, dette ble uholdbart nå som forbruket steg, og det ble investert i nytt kaianlegg på samme sted som den gamle dampbåtbrygga på Tørkop hadde vært tidligere. Rågips kunne nå komme inn til egen kai, og gjennom et transportbåndsystem legges direkte på lager under tak i et stort kaldt lager som

også ble bygget etterhvert.

Investeringen i egen kai, som sto ferdig i 1977, ga bedriften en mulighet til å eksportere produkter med båt til markeder som Finland, Baltikum, England, Frankrike, ja til og med til USA har det blitt eksportert gipsplater fra Tørkop. Det er også blitt opprettet egne selskaper i disse markedene.

Etterhvert tok Den Norske Gipsplatefabrikk over hele den gamle tekstilfabrikken til bruk som kontorer og lager. Arealene mellom fjorden og den nye Svelvikveien ble også overtatt.

Ikke lenge etter at fabrikkens var kommet igang, meldte behovet seg for å kunne tilby boliger til arbeidere, og det ble bygget to 5-mannsboliger øverst på jordet opp mot

det er dimensjoner over Norgips sitt anlegg i Opole, produksjonslinjen er 500 meter lang, mer enn 3 ganger så lang som linja ved Tørkopfabrikken.

det er dimensjoner over Norgips sitt anlegg i Opole, produksjonslinjen er 500 meter lang, mer enn 3 ganger så lang som linja ved Tørkopfabrikken.

Sagkleiva. Disse er senere blitt solgt til beboerne, og i dag er det bare et fåtall av dem som bor der som arbeidere på fabrikken.

Ikke lenge etter oppstarten på Tørkop i 1965 begynte Den Norske Gipsplatefabrikk å se seg om etter nye steder å starte opp gipsplateproduksjon. Valget falt på Danmark. Det hadde allerede i en stund forgått eksport av plater til Danmark, og nå inngikk man et samarbeide med en dansk partner om å bygge en gipsplatefabrikk på Jylland. Navnet på fabrikken ble Danogips.

Etter noen års samarbeide med danskene solgte Den Norske Gipsplatefabrikk sin andel i denne fabrikken til den danske partneren.

Markedet for gipsplater var fremdeles stigende i hele Europa, og midt på 1970 tallet etablerte Den Norske Gipsplatefabrikk seg med et større produksjonsanlegg i Delfzijl i den nordre delen av Holland.

Fabrikken på Tørkop som var startet 10 år tidligere var nå blitt moderbedriften i et konsern med aktiviteter i store deler av Nord-og Vesteuropa, og man valgte å forandre navnet fra Den Norske Gipsplatefabrikk til Norgips.

Fabrikken i Holland ble etterhvert større enn moderbedriften, og fikk sine hovedmarkeder i Tyskland, BeNe-Lux og Frankrike.

Etter en periode på slutten av 1980 tallet hvor Norgips hadde delt eierskap med både engelske, australske og franske interesser, solgte Norgips ut fabrikken i Holland samtidig som fabrikken på Tørkop igjen ble 100% norskeiet av Walter Nilsen.

Åpningen av Øst-Europa ga nye muligheter

Igjen begynte Norgips å se seg om etter nye markeder. Etter Berlinmurens fall i 1989 ble markedene østover åpnet for vestlige investeringer, og Norgips etablerte seg allerede i 1993 med et kontor i Polen. Samtidig begynte man å se seg om etter en egnet tomt for bygging av en ny fabrikk.

En slik tomt fant man etterhvert i Opole, en liten by langt syd i Polen

Bandet, produksjonslinja på Tørkop er ca 200 m lang, her produseres det en uendelig lang gipsplate som først kappes i enden av bandet

Det er dimensjoner over Norgipsfabrikken i Opole, totalt er produksjonslinja 500 m lang.

på grensen mot Tjekkia. Her startet man byggingen av en fabrikk som sto ferdig og begynte produksjon i 1998.

Norgipsfabrikken i Opole er en av Europas aller største og mest moderne fabrikker. Den leverer gipsplater og bygningssystemer både i Øst- og Vest-Europa.

Tilbake til Tørkop

En annen aktivitet som ble startet på Tørkop i regi av Walter Nilsen var produksjonen av Multit Element.

Multi Elementet som var Nilsens egen oppfinnelse er bygningelementer som består av gipsplater på hver side av en kjerne av polyurethanskum. Elementene kan brukes i vegger og tak i alle typer hus.

Produksjonen foregår i dag i en egen fabrikk på Grunnane syd for

Svelvik, og bedriften har i dag eiere uten tilknytning til Norgips, men det hele kom igang på Tørkop tidlig på 1970 tallet.

Det ble bygget opp en produksjonslinje for Multielementer i kjelleren på den gamle ullvarefabrikken. Og det ble produsert adskillige elementer her før den nye fabrikken på Grunnane sto ferdig. Dette var nok den siste industriproduksjonen som kom til å finne sted i den gamle fabrikk.

Sliten, men fremdeles arbeidsdyktig

Som nevnt tidligere var man på høsten i år 2000 redd for at flommen i Tørkopbekken under en enorm nedbørsperiode skulle undergrave hele fundamenteringen til den gamle fabrikkbygningen. Imidlertid, når flommen ga seg og man fikk gjort noen undersøkelser, viste det seg at bygningen ikke hadde tatt skade. Noen sikringsarbeider ble gjennomført, og Norgips flyttet sine kontorer tilbake til bygget.

Rivings- og nybyggplaner ble lagt nederst i skuffen og den gamle ullvarefabrikkbygningen går inn i sitt andre hundreår som base for industriaktiviteter på Tørkop.

Utvendig er ikke bygningen noe monumentalbygg lenger, noe den utvilsomt var når den sto ferdig for snart 110 år siden. Den er tæret av

Froskemann i gang med å stake opp kulverten under fabrikken under flommen i 2000. På dette tidspunktet flommet vannet tvers igjennom underetasjen i fabrikkbygningen

tidens tann, har lidd under år med mangelfullt vedlikehold og setninger i fundamenteringen har resultert i både sale tak og bulede vegger.

Den flotte høye pipa over fyrhuset måtte bite i gresset for en dynamittladning for endel år siden, man var redd den ville falle av seg selv.

Men uansett, bygningen har en slags sjarm, i alle fall for oss som er oppvokst på Tørkop. Den er liksom Tørkop.

Innvendig er bygningen pusset opp, og den fungerer utmerket som hovedkontor for Norgips, noe den vil gjøre i ennå en tid fremover, men som alltid tidligere vil forandring skje, og den gamle fabrikkbygningen på Tørkop vil lide samme skjebne som møllene i tidligere tider, den vil bli borte.

Europa i rask forandring

Det er vanskelig å være liten i en verden med større og større grad av internasjonalisering, også innen produksjon av byggevarer.

Selv etter satsingen i Polen og åpningen av nye markeder i Øst-Europa var Norgips liten. Den

Europeiske gipsplateindustrien hadde allerede i mange år

vært igjennom en polarisering, hvor de mindre produsentene var blitt kjøpt opp av de store. I løpet av 2003 var dette kommet så langt at man i Europa kun hadde tre store aktører, britiske BPB, franske Lafarge og tyske Knauf. Sammen representerte disse flere hundre produksjonsenheter for gipsplater og andre gipsbaserte produkter. Mot disse tre gigantene sto Norgips med sine to produksjonssteder og tilstedeværelse i de samme markedene. Det var enkelt å forutse hva som kom til å skje.

Tørkop på europakartet

En ny tid startet fra 01.01.2004, industrianlegget på Tørkop ble denne datoen overtatt av den tyske indus-

trigiganten Knauf.

I og med dette oppkjøpet er Norgips blitt endel av et konsern med aktiviteter på gipsområdet i de fleste verdensdeler. Ved oppkjøpet av Norgips har Knauf fått et produksjonsanlegg i alle de nordiske land, og Norgips er igjen kommet i samme»stall» som Danogips i Danmark som ble kjøpt opp av Knauf tidlig på 1990 tallet.

Produksjonen på Tørkop er ment å fortsette som tidligere, men vil i fremtiden i det alt vesentlige konsentrere seg om å betjene markedet i Sverige og Norge.

Etterskrift

Jeg har i dette heftet forsøkt å gi et bilde av den industrielle utviklingen som har skjedd på Tørkop. Fra den første spede begynnelse med sager og gårdskverner til båtbygging og kvernbruk, gjennom oppbyggingen av en tekstilindustri og dens fall frem til dagens storindustri med storproduksjon av gipsplater.

Fra aktiviteter med lokal forankring og en lokal bruk av de produktene som aktivitetene skapte frem til dagens situasjon med tilhørighet i et internasjonalt eierskap og med eksport av produktene langt utover landets grenser.

Dette er fakta som det mer eller

mindre enkelt går an å dokumentere, enten ved bruk av skriftelige kilder eller på bakgrunn av bygningsmessige bevis og lignende.

I de mer enn 400 år som disse aktivitetene strekker seg over er imidlertid den mest interessante og spennende delen av historien borte, nemlig historiene til de menneskene som i større eller mindre grad har vært med å skape denne utviklingen.

Deres historier finnes ikke i arkivene. Ingen samtidige fant det interessant nok å sørge for at ettertiden skulle få et inblikk i menneskenes hverdag på Tørkop.

Noen små glimt får vi likevel, Carl Albert Auensens fortelling fra møllene, bildene av arbeiderne på Tørkop, damanleggene innover i vassdraget. osv, vitner om kreativitet, vilje til å få til noe og slit og atter slit.

Med dagens teknologi og hjelpemidler er det lett å tro at vi også som mennesker er overlegne våre forfedre.

De av oss som stopper opp og ser seg tilbake kommer imidlertid fort til erkjennelse av at dette nok er meget langt fra sannheten.

Kilder.

Tekst

Strømm Historie

Egil Werner Erichsen,
«*Forenede Ullvarefabrikkers historie*»

Oluf Rygh
«*Norske Gaardsnavne*»

Diverse artikler om sag- og mølledrift utlagt på internett.

Kilder

Bilder

Strømms historie

Nesbygda Historielag

Norgips arkiv

Internett

